

I.1. DESCRIERE CONCIȘĂ A PROVIDENȚEI

Teologia definește Providența (în grecește *prónoia*, în latinește *providentia*) drept acțiunea permanentă a lui Dumnezeu, Creatorul întregii existențe, prin care El ajută toată ființa în ansamblu și fiecare creatură în parte să dăinuie, să-și păstreze identitatea, să lucreze conform firii și menirii lor și să atingă scopul fericit pentru care au fost create expres de către Dumnezeu. Providența înseamnă atât ținerea în existență, de către Dumnezeu, a omului și a lumii, *ca normalitate* a ființării, cât și intervenția Lui expresă și punctuală, *prin minuni*.

Desigur, Providența presupune dintru început credința că universul, ca ansamblu de raționalități, nu există de la sine și în sine ci numai pentru că este creat de Rațiunea Supremă, Dumnezeu; altfel, discuția despre Providență s-ar încheia înainte de a începe. Dacă afirmăm însă că existența în sine este un rațional posibil, inteligibil și explicabil numai prin Absolut, adică prin Dumnezeu, atunci în mod firesc avem ideea că însuși actul creării este deja un act de bunătate, generozitate și purtare de grijă al lui Dumnezeu. Pentru gândirea consecventă, pentru logica cea mai simplă și firească, Creatorul nu poate

fi decât Părintele Suprem; de aceea, noi am și spus că trebuie să-L înțelegem drept „*un ocean care se frământă de iubire, de dor și de grijă pentru toată făptura Sa*”.

Orice gândire credincioasă afirmă Providența și o înțelege ca pe o purtare de grijă a lui Dumnezeu față de toată lumea, adică de toată creatura Sa. Există, astfel, nu numai o afirmare teologică ci și o **sustinere filosofică a Providenței**. Filosofia antică recunoștea o providență *universală*, dar *obiectuală*, zicând că „*grijile zeilor se întind deopotrivă asupra lucrurilor mici ca și a celor mari ... cunosc, văd, aud toate ... nu le scapă nimic*”¹, și chiar precizând că „*zeii au în grijă nu doar lumea în ansamblul ei, ci fiecare individ în parte*”². Totuși, trebuie subliniat că în înțelegerea filosofică antică universalitatea Providenței era una obiectuală, căci filosofia neo-platonică spunea că „*toate celelalte lucruri, fiind posterioare zeilor, exercită providența în virtutea con-prezenței divine, în timp ce zeii fac acest lucru prin însăși natura lor*”³. Numim această Providență „obiectuală”, pentru că în ea oamenii nu sunt colaboratori ai zeilor proniatori, ci mai degrabă niște obiecte sau instrumente manevrate de aceștia.

¹ Platon, *Legile*, cartea a X-a, 10-11, Editura IRI; București, 1999, p. 310-311. Vezi și *Phaidros*, 246 e, în „Opere”, IV, București, 1983, p. 443.

² M.T. Cicero, *De natura deorum*, 1,117, Polirom, Iași, 2006: „*nec solum universis, verum etiam singulis*”. Vezi și L.A. Seneca, *Epistulae ad Lucilium*, 83,1, Polirom, Iași, 2007, p. 297.

³ Proclus, *Elemente de teologie*, Propoziția 120, Editura Herald, București, 2007, p. 699.

Cercetarea riguroasă arată însă că filosofia antică recunoștea de fapt numai o providență universală și *nega pe cea particulară*. Astfel, Aristotel afirma explicit că Divinitatea sau Primul Motor este „o substanță veșnică, nemișcată și separată de cele sensibile”⁴. Această idee o repeta și neo-platonicul Plotin, spunând că „viața zeilor și a oamenilor fericiți e o separare de cele de aici ... o fugă a celui singur spre Cel singur”⁵, dar e precizată răspicat și fără echivoc de Cicero într-o formulare memorabilă: „Zei se îngrijesc de lucrurile mari și le neglijează pe cele mici”⁶.

Recunoașterea unei Providențe principiale dar cu estomparea, neglijarea sau negarea uneia particulare constituie un specific al filosofiei și o diferență față de înțelegerea teologică. Religia și teologia țin nu numai să afirme ambele dimensiuni – universală și particulară – ale Providenței, ci se ocupă și de analiza părților sau componentelor Providenței.

Logica și credința văd Providența inclusă deja în actul creației. Totuși, crearea nu înseamnă automat Providența, pentru că aceasta este un alt act sau o altă lucrare a lui Dumnezeu, distinctă de creație. De aceea, teologia nu se mulțumește să afirme principal

⁴ Aristotel, *Metafizica*, 1073 a, cartea XII, cap. 7, trad. Gh. Vlăduțescu, Editura Paideia, București, 2011, p. 217.

⁵ Plotin, *Enneade*, cartea VI, cap. IX, „Despre bine sau unu”, 11, Editura IRI, București, 2007, p. 431.

⁶ „Magna dii curant, parva negligunt”, Cicero, *De natura deorum*, liber XI, 36, ed. cit.

Providența, ci subliniază că a o afirma și a o înțelege necesită cunoașterea aspectelor sau componentelor ei: conservarea, colaborarea și guvernarea (*conservatio, cooperatio-concursus și gubernatio*).

Însuși numele arată Providența ca altceva decât simpla creare sau intrare în existență. Oricât de puternic și eficient ar fi actul creației, el nu e suficient în sine pentru a împlini menirea sau destinul ei, și mai ales al omului. De aceea, după creare, apariție sau intrare în existență, creaturile au nevoie de **conservare**. Experiența ne arată că orice creatură trăiește în permanentă devenire, că se schimbă mereu. Marii teologi au subliniat insistent că însăși crearea sau aducerea la existență a lumii de către Dumnezeu din nimic trebuie numită schimbare, căci este o schimbare sau trecere de la neființă la ființă. Iar aici trebuie înțeles că dăinuirea sau conservarea nu înseamnă numai o simplă menținere în existență, ci mai ales păstrarea și fortificarea identității, a celui specific prin care se constituie speciile, prin care o ființă nu se confundă cu alta, prin care fiecare constituie un sens dar se integrează și în ansamblul universal al raționalităților lumii. Această conservare înseamnă, desigur, atât pronierea universală cât și cea particulară și vizează în special omul.

Toate teologiile au în vedere și descriu conservarea lumii ca Providență, dar aceasta este incomparabilă în teologia creștină, pentru că numai în ea omul este numit „*chipul și asemănarea lui Dumnezeu*”, și numai în ea omul nu este parte a lumii ci infinit superior, căci „*ce ar*

câștiga omul dacă ar dobândi lumea toată, dar și-ar pierde sufletul? Sau ce ar putea da omul în schimb pentru sufletul său?” (Marcu 8,36-37). Astfel, numai în creștinism omul este înțeles dintru început ca persoană și numai în teologia creștină pronierea omului este supremă.

Conservarea nu este o creație nouă (*nova creatio*) ci numai o fortificare și o continuare, ca o creație continuă (*creatio continua*); dar e absolut necesară. Ea este efectivă și permanentă, pentru că altfel creaturile ar putea intra într-un proces de slăbire, de pierdere a identității și chiar de cădere în neființă. Nu trebuie uitat niciun moment că toată creatura (chiar și în faza de îndumnezeire) rămâne veșnic marcată cu pecetea neființei, din care a fost scoasă de Dumnezeu, că nu are putere de ființare în sine și are nevoie permanent de puterea, energia, viața sau harul lui Dumnezeu.

Putem înțelege necesitatea și deosebirea conservării față de creație, dacă avem în vedere imaginea unui nou-născut. Oricât ar fi el de sănătos, puternic, bine înzestrat și energic, el are nevoie permanent de hrană și îngrijire. Sunt nenumărate cazurile în care nou-născuți, puternici dar ne-îngrijiți, au murit; precum și de nou-născuți mai slabi, dar bine îngrijiți, care au supraviețuit.

Teologia biblică are descrieri excepționale și formulări memorabile ale conservării lumii de către Duhul lui Dumnezeu. Deja în Vechiul Testament psalmistul arată suveranitatea acestei Providențe: „*Dându-le Tu, vor aduna; deschizând Tu mâna Ta,*

toate se vor umple de bunătăți. Dar întorcându-Ți Tu fața Ta, se vor tulbura; lua-vei duhul lor și se vor sfârși și în țărână se vor întoarce. Trimite-vei Duhul Tău și se vor zidi și vei înnoi fața pământului” (Ps. 103,29-31). Iar înțeleptul Solomon evidențiază atât necesitatea conservării cât și legătura ei cu creația, ca acte unitare ale iubirii lui Dumnezeu: *„cum ar fi rămas ceva, de n-ai fi voit Tu? Sau cum ar dăinui, dacă n-ar fi fost chemat de Tine la ființă?”* (Înțelepciunea lui Solomon 11,25-26). În literatura religioasă a antichității, viziunea praniei în Vechiul Testament este de o măreție, splendoare și suveranitate inegalabile. Este de observat însă că în Vechiul Testament praniei omului este văzută în ansamblul creației, în legătură cu lumea, încât omul (deși făptură privilegiată) arată oarecum ca parte a lumii.

Viziunea praniei apare însă superioară în Noul Testament, pentru că, deși n-are cum să fie mai bogată sau mai măreață decât cea vechi-testamentară, totuși prezintă mult mai detaliat, mai atent și mai specificat praniei omului. Dacă în Vechiul Testament praniei era mai mult o suveranitate și o măreție, în Noul Testament ea se vede mai ales ca o tandrețe, o grijă infinitesimală, o specificare netă a omului și o suveranitate totală a lui în univers. În Vechiul Testament omul era praniat în mare și în ansamblu, pe când în Noul Testament *„Dumnezeu însuși îi numără perii capului”* (Matei 10,30) iar diferențierea praniei lui față de restul creaturii este subliniată tranșant și categoric.

Față de teologia biblică, teologia patristică evidențiază faptul că însuși instinctul de conservare nu este o biologie mecanică ci un act de providență, „fiindcă providența a dat creaturilor sale acest instinct de conservare așa de puternic încât să dorească în chip natural să trăiască atât cât vor putea. De aceea, n-ai de ce să te îndoiești că toate câte există doresc în chip natural statornicia vieții și evită pieirea”⁷. O altă noutate o aduce Sf. Ioan Gură de Aur, care argumentează că Providența ca și conservare este chiar superioară actului creației. Demonstrația lui este întemeiată și convingătoare: „Înseamnă mult a produce ceva din nimic; dar a conserva lucrurile care merg spre inexistență și a le ține laolaltă când vor să se împrăștie este o faptă mare și minunată și un semn de multă putere”⁸. Dacă teologia biblică exaltă Providența în sine, teologia patristică insistă pe înțelegerea actului creației ca pe o condiție necesară pentru a realiza apoi raționalitatea, normalitatea și măreția conservării ființei.

Crearea lumii din nimic este expresia atotputerniciei și suveranității lui Dumnezeu, ca mister de necuprins de către om. Dar ea este mai ales actul Iubirii absolute. De aceea, ea se continuă firesc și necesar în conservarea

⁷ M.A. Boethius, *Mângâierile filozofiei* („De consolatione philosophiae”), proza I, în col. „P.S.B.”, nr. 72, Editura Institutului biblic al BOR, București, 1992, p. 123.

⁸ Sf. Ioan Gură de Aur, *Scrisori din exil*, Editura Deisis, Sibiu, 2003, p. 285-286.

ființei, ca primă expresie sau formă a Providenței. Conservarea nu este mai puțin suverană și măreață, dar nici ea nu e suficientă pentru împlinirea ființei, a lumii și a omului. De aceea, conservării îi urmează în mod necesar o altă lucrare, formă sau dimensiune a Providenței, anume funcționarea lumii și a omului ca și **colaborare** a lui Dumnezeu cu ele (*concursum divinus*).

Pentru a înțelege necesitatea colaborării, precum și legătura ei cu conservarea, ne folosim iarăși de imaginea raportului părinte-copil și Dumnezeu-om. Oricât de mărețe și depline sunt actele nașterii și conservării, ele nu asigură în sine funcționarea cu rost și folos a lumii și a omului. Degeaba ar exista și ar dăinui lumea, dacă nu ar avea și lucrarea cu sens și folos; degeaba se naște copilul și trăiește, dacă nu desfășoară și o activitate rațională, eficientă și folositoare.

Nu numai teologul, ci și savantul, artistul și filosoful pot înțelege și recunoaște că lumea nu există de la sine și în sine ci e dată, donată sau creată de Principiul Suprem, Dumnezeu. Întrucât ființează, lumea are și desfășoară o energie uriașă. Totuși, energiile și lucrările lumii sunt raționale nu prin energia intrinsecă a lumii (de la sine și prin sine), ci prin faptul că ele sunt asistate și întreținute permanent de Rațiunea supremă (ca un combustibil, mereu înnoit), care le face să nu se denatureze, să nu cadă în ineficiență sau în nonsens. Tot astfel poate fi văzut și raportul părintelui cu copilul. Oricât ar fi de sănătos, de înzestrat și hrănit, copilul nu va desfășura o activitate

CUPRINS

Argument	5
I. Scurtă prezentare a problemei.....	9
I.1. Descriere concisă a Providenței.....	11
I.2. Înțelegerea tradițională a Providenței. Teodiceea	29
II. Obiecțiile contra Providenței	61
II.1. Necesitatea și rostul dezbaterii obiecțiilor	63
II.2. Diferența om-Dumnezeu, deismul, existențialismul, fatalismul, catastrofele naturale, monștrii din naștere și legea junglei.....	81
II.3. Nedreptatea: disproporția merit/răsplată, pervertirea inocenței, amestecul binelui cu răul și suveranitatea nedreptății.....	115
II.4. Răul	149
III. Providența: pătimirea lui Dumnezeu.....	193
III.1. Pătimirea din veșnicie.....	195
III.2. Pătimirea istorică: Iisus Hristos	223

IV. Providența: școala suferinței	257
IV.1. Suferința, condiția istorică a ființei.....	259
IV.2. „Școala lui Dumnezeu”	285
IV.3. „Lupta cu Dumnezeu”	315
V. Providența: taina libertății	339
V.1. Libertatea Absolută și libertatea relativă	341
V.2. Iubirea lucrătoare în tăcere.....	379
Concluzii	395
Addenda	397